

Cezarski Rim prošao je kao neposredni gospodar srpskim krajevima ranije no što je Srbin postao naseljenik svojih zemalja. Sa znalačkim smislom, kojim je Rim gradio svoje drumove i odabirao mesta svojih utvrđenja, Srbin se brzo pomirio jer je tu geopolitiki razlog nosio opravdanje u samom sebi. Ali Srbe nije učio Rim neposredno ni ratovanju ni vojnom životu, a isto tako ni civilnom. Korenita prerada koju je Vizantija izvela u vojnoj shemi rimske organizacije, prošla je kroz razne stepene i pretvorila se sasvim u osobeni sistem, istočni, vizantijski, pre no što su Srbi i došli u dodir s Carigradom. A isto tako je bilo i sa ostalim vizantijskim ustanovama civilnog života koje su na Srbe uticale: istočni tip monarhije, istočno hrišćanstvo, zakonodavstvo, sudstvo, administracija, umetnost itd. "Vizantijska kultura, ako nejedino i isključivo, a ono svakako više no svi drugi faktori skupa, uticali su na život srpskog naroda i srpskih država" (St. Stanojević). Pre no što su se Srbi na Balkanu pojavili, već je Justinijan izvršio svoje zakonodavno i administrativno preustrojstvo "u kome su najlepši spomenici rimskog prava bili žalosno raskomadani", već je duh hrišćanstva natopio to pravo i izmenio strogost rimskog sistema. A baš to zakonodavstvo u kome je stari Rim gubio reč, njegovo sudstvo i njegova administracija delovali su docnije na Srbe pri ustrojstvu njihove države. Bilo je nestalo i paganstva grčke klasike iz toga sistema koji se svojim istočnjačkim merilima opirao i Platonovoj misli. Za duh ustanova koje je usvojila srpska država, bila je merodavna pozna vizantijska sinteza, koja je imala svoju punu osobenost i bila potpuno duhovno razdvojena od Rima. Uz to je i sam uticaj Vizantije u Srbiji bio ipak periferičan i nije sasvim poklopio donesene osnove; iako je veliko bilo ugledanje na Vizantiju kod ljudi čiji su kraljevi i sami imali aspiracije za carski presto Carigrada, ipak se u zakonodavstvu i u umetnosti, u običajima i u mentalitetu osećaju znatne crte samostalnog života i shvatanja i pored prevlasti grčkog jezika. Vlast Rima, ni duhovnu ni svetsku, Srbin nije osetio niti joj se ikada podvrgao (tu vlast koja je bila presudna za srednjovekovnu hrišćansku Evropu), kao što samim tim nije mentalitetski ušao u onu ogromnu zajednicu zapadnohrišćanskog sveta koju je stvorio i prožeo latinski jezik. Srpski hrišćanin nije prošao ni kroz šibu vizantijskih verskih raspri. Ostao je pošteđen i od njih, kao što su ga pošteđeli i strahoviti sukobi učenih doktora i narodnih pobunjenika koje su rasplamtele u Evropi reformacija i katolička protivakcija.